
DIGITALNA SREDSTVA I SVRHA OBRAZOVANJA

Sažetak: *U zauzimanju vrednosnog stava prema savremenim digitalnim medijskim tehnologijama mogu se prepoznati dve generalne orijentacije – „tehnootimistička“ i „tehnopesimistička“. Autor se zalaže za srednje rešenje i nastoji da poveže argumentaciju humanističke filozofije obrazovanja i teorije medija. Novi mediji utiču na našu percepciju stvarnosti i sposobnost da tu percepciju artikulišemo, i time uobličavaju samu stvarnost. Obrazovni sistem obuhvata nove medije „obrazovanjem za medije“ i njihovom primenom kao obrazovne tehnologije. Glavne teze saopštenja su: (1) da digitalne medijske tehnologije nisu svrha, već sredstvo u obrazovnom procesu, (2) da su one sredstvo koje menja karakteristike samog tog procesa i (3) da humanistički shvaćena svrha obrazovnog procesa nije ukinuta uprkos tim promenama.*

Ključne reči: *računarski mediji, medijsko uobličavanje stvarnosti, retorika medija, svrha obrazovanja*

Uvođenje računara u nastavu u srpskim osnovnim školama devedesetih godina prošlog veka, bilo je praćeno istraživanjima koja su za cilj imala da utvrde preimućstva nove, računarima podržane nastave, u odnosu na tradicionalnu nastavu. Iako rezultati nisu uvek bili onakvi kakvi su istraživači očekivali, i ukazivali su na to da na efikasnost novog oblika nastave utiču i drugi, a ne samo puko tehnološki faktori (obučenos nastavnika da koriste novu tehnologiju itd), relativno brzo su se oko primene računara u nastavi izgradila visoka očekivanja. Ona su posebno bila podržana uvođenjem mrežnih alata i celovitih *e-learning* sistema, čije je zlatno doba u srpskom školstvu tek treba da nastupi. Reflekse tih visokih očekivanja i danas možemo da prepoznamo u člancima iz pedagoške periodike. Većina ovih radova, naglašavajući multimedijalne mogućnosti novih tehnologija, njihovu interaktivnost i/ili prilagodljivost potrebama nastavnog procesa, daje

prikaz jednostavno strukturisanih istraživanja,¹ kojima se upoređuju efekti „tradicionalne“ i računarima podržane nastave, pri čemu rezultati, moglo bi se reći očekivano, prednost daju ovom drugom obliku.² Nama koji dolazimo iz teorijskih humanističkih disciplina, ovakva istraživanja i njihovi nalazi mogu delovati preterano jednostavno; to ipak ne znači da se ona ne uklapaju u globalne trendove. Danas se u čitavom svetu po časopisima objavljuju članci i tematski blokovi posvećeni *e-learning* sistemima, organizuju se konferencije o korišćenju društvenih mreža u obrazovnom procesu, a izgleda da se čak i na tako uskim temama kao što je analiza efekata primene *PowerPoint-a* u osnovnoj školi, može izgraditi lepa akademska karijera. Ova zapažanja nisu ovde da bi kritikovala, sa nekih umišljenih teorijskih visina, nepodnošljivu lakoću pomenutih istraživanja i njihovih nalaza. Ali ta lakoća uključuje jedan aspekt na koji bi, sa stanovišta humanističke filozofije obrazovanja, moralo da se skrene pažnja. U pitanju je svojevrsno funkcionalističko skraćivanje teorijske perspektive. Računarski digitalni mediji se posmatraju kao sredstva koja služe nastavnom procesu. Svrha primene tih sredstava je prema tome u samom nastavnom procesu, i većina autora čiji su radovi ovde uzeti kao ilustracija, svesni su primata te svrhe i na nju izričito ukazuju. Ponegde – i za taj uvid se može izabrati jedan primer iz devedesetih godina – čak će se pronaći i upozorenje na ograničenost primene računarskih sredstava s obzirom na specifične potrebe pojedinih nastavnih predmeta, uz naglašavanje da je za zadovoljenje nekih od tih potreba podesniji klasični pristup nastavi³.

U čemu se onda sastoji skraćivanje perspektive? Reč je, ukratko, o tome da nastavni proces sam po sebi nije svrha, već sredstvo za ostvarivanje određenih ciljeva, sa svoje strane jako impregniranih vrednosti. Ti ciljevi se tiču svesnog uobličavanja ljudskog bića prema određenom idealu, onoga što su stari Grci imenovali rečju *paideia*, a Rimljani preveli kao *cultura*. Baveći se prime-

1 O načelnoj problematičnosti metodoloških polazišta istraživanja primene obrazovnih tehnologija v. Danilović M., Valjanost i pouzdanost rezultata pedagoških istraživanja primene obrazovne tehnologije u nastavi, *Pedagogija* br. 63(2), Beograd 2008, str. 220-226.

2 Živković Lj. i Jovanović S., Realizacija oblika i metoda rada upotrebom komputera u nastavi geografije, *Zbornik radova Prirodnomatematickog fakulteta* 54, 2006, str. 249-260; Cvjetičanin S. et al., Primena nastave pomoću računara u formiranju znanja učenika trećeg razreda o biljkama listopadne šume, *Pedagoška stvarnost* br. 54(1-2), Novi Sad 2008, str. 57-68; Ivkov-Džigurski A. et al., Mogućnosti primene računara u modernoj nastavi geografije, *Glasnik Srpskog geografskog društva* br. 89(1), Beograd 2009, str. 139-151; Vlašić D., Internet u nastavi, *Pedagoška stvarnost* br. 56(1-2), Novi Sad 2010, str. 82-90.

3 Savić D., Primena računara u likovnom obrazovanju budućih učitelja, *Norma* br. 1(1), Sombor 1995, str. 34-35.

nom računarskih tehnologija u nastavi, istraživači se bave sredstvima sredstava, a implikacija tog prostodušnog tehnootimističkog stava jeste ravnodušnost prema propitivanju same svrhe – čak i ako se tim propitivanjem ne podrazumeva nikakav tehnopesimistički – ili tehnoparanoični⁴ stav. U ovom saopštenju ne zastupam ni tehnootimističku ni tehnopesimističku, već kritičku poziciju, koja bi trebalo da omogući načelno postavljanje pitanja o odnosu digitalnih sredstava i svrhe obrazovanja.

Digitalna računarska sredstva se u većini pomenutih istraživanja posmatraju „samo“ kao sredstva. Sa jedne strane, to izgleda kao veoma ispravan stav, koji nas čuva od apsolutizacije sredstava i verovanja da se u njima nalazi čarobni štapić za rešavanje otvorenih, ne samo didaktičkih, problema školstva. „Samo“ sredstva su pragmatički otvorena za različite svrhe koje su njima načelno tehnološki omogućene, „samo“ sredstva reklamiraju svoju neutralnost prema predstavama mogućih svrha. Kada se sredstvima bavimo „samo“ kao sredstvima, mislimo da smo vrednosno neutralni, što je, kako povrh toga verujemo, držanje koje pogoduje istraživanju i njegovoj objektivnosti. Ovde ću ostaviti po strani sumnju u to da li je vrednosna neutralnost uopšte moguća, i ne implikuje li naizgled neutralni stav istraživača, u zavisnosti od situacije, poziciju koja afirmiše vrednosti koje se ne dovode u pitanje, upravo zato što se ne dovode u pitanje.

Veći problem za ovo stanovište jeste to što digitalni računarski mediji ne mogu da budu „samo“ sredstvo u maločas naznačenom smislu. Oni se ne mogu neutralno zahvatati jer ni sami nisu neutralni prema odnosima u čovekovom svetu. Naprotiv, oni menjaju te odnose i utiču na promenu uslova pod kojima savremeni čovek uopšte stupa u odnose sa svetom, sa drugim čovekom i sa sobom samim. Da potkrepim tvrdnju o uticaju medija na uslove čovekovih odnosa, ukazaću na neke specifičnosti medijskog doživljaja stvarnosti, odnosno doživljaja medijski posredovane (i medijski proizvedene!) stvarnosti.

Novi digitalni mediji reorganizuju socijalne interakcije i slabe vezu između fizičkog i socijalnog prostora. Sve više je poslova koji ne zahtevaju tradicionalno shvaćeno „radno mesto“, sve više je poslova koji se obavljaju mrežnom saradnjom međusobno udaljenih učesnika, koji fizički mogu da se nalaze i na različitim kontinentima. Razume se, sve je više i poslova kojima se opslužuje infrastruktura neophodna za takvo dislociranje delatnosti. Novi privredni odnosi, koji su konstituisani novim medijima, nastavljaju da sami sebe hrane. Reorganizovano je i socijalno vreme; razlika između radnog i slobodnog vremena je

4 Ros E., Kultura i tehnologija, u: *Tehnoskepticizam*, priredila Kopicl V., Orpheus, Novi Sad 2007, str. 31.

sve poroznija, sa tendencijom da se radno vreme proširi na čitav dan nekog pojedinca. „Poneti posao kući“ danas je lakše nego ikada ranije. Ali nije samo privredna aktivnost zahvaćena medijskom transformacijom prostorno-vremenskih uslova. To važi i za mnoge druge oblike ljudskog saobraćanja; novi mediji su do neslućenih razmera pojačali efekte poništavanja distance, kojima je svojevremeno podstrek dalo otkriće telegrafa i telefona. U užem pedagoškom kontekstu, jedan od učinaka upotrebe npr. mrežnih *e-learning* alata jeste relativizovanje značaja školskog okruženja. Učenik može da radi zadatke sa svog računara, kod kuće ili na ma kojem mestu na kojem mu je dostupna mreža, u vreme koje mu najviše odgovara; različiti učenici pristupaju *e-learning* alatima sa različitih mesta i u različito vreme, i njihova povezanost kao grupe koja zajedno uči je samo virtuelna, tj. zasnovana samo na tehnološkoj mogućnosti medija.

Uporedo sa relativizovanjem značaja prostorne i vremenske distance, novi mediji omogućuju ranije nezamislivo lak i brz pristup obilju informacija – toliko lak i brz da sada te informacije više i ne stižemo da transformišemo u znanje, a to znači da ne stižemo da ih povežemo sa celinom svoje životne prakse, sa celinom svoga iskustva. Do pitanja o tome da li je ono što primamo kao informaciju uopšte vredno znati⁵, ne uspevamo ni da stignemo, jer nemamo vremena da se izdvojimo, da se isključimo iz vrtoglavog toka informacija i razmislimo o njihovoj vrednosti i mogućem značenju za naše iskustvo. Ukoliko se, međutim, osnovni smisao obrazovanja sastoji u bogaćenju i unapređivanju individualnog iskustva tako da ono uspostavi vezu sa iskustvom zajednice⁶, onda je jasno da se naličje informacionog preobilja u kojoj odrasta generacija „digitalnih domorodaca“ sastoji u sve primetnijoj i sve opasnijoj disproporciji između tehnoloških i antropoloških potencijala. Ovde ću navesti samo jednu komično-uznemirujuću ilustraciju te disproporcije: „Početkom devedesetih obavljeno je jedno istraživanje učenika u Kaliforniji. Ono je pokazalo da njihova sposobnost za povezivanje pažnje na času traje oko sedam minuta. Onda počinju da se vrpolje na stolicama i da zveraju naokolo. Naime, navikli su da na otprilike svakih sedam minuta ide pauza za reklame“⁷.

Problem koji leži u ograničenoj sposobnosti čoveka da prati dinamiku razvoja tehnologija su prepoznali i ovdašnji istraživači. Tako neki od njih skreću pažnju na to da vreme neophodno za čovekov normalan razvoj ne može da se skрати u meri u kojoj to

5 Gadamer H. G., *Pohvala teoriji*, Oktoih, Podgorica 1996.

6 Djui Dž., *Vaspitanje i demokratija: Uvod u filozofiju obrazovanja*, Obod, Cetinje 1970.

7 Eriksen T. H., *Tiranija trenutka: Brzo i sporo vreme u informacionom društvu*, Biblioteka XX vek, Beograd 2003, str. 99.

zahteva „besna brzina“ promena određenih razvojem tehnologije.⁸ Antropološki i tehnološki časovnik nisu međusobno usklađeni. Na drugom mestu, naglašava se da apsorbovanje ponuđenih informacija otežava sa jedne strane njihova nepregledna količina, a sa druge nepoznavanje specifičnog jezika i retorike medija koji nam te informacije posreduju.⁹ Novi mediji ne utiču samo na promene uslova pod kojima opažamo stvarnost, nego i na načine na koje to opažanje stvarnosti diskurzivno artikulišemo. Mediji zahtevaju od nas da poznajemo njihove posebnosti, gramatiku njihovog jezika i pravila njihove retorike. Dok su „digitalni domoroci“, deca i mladi koji ne pamte vreme pre računara i interneta, i koji su neprekidno umreženi, adaptirani npr. na ograničenja *Twittera*, mi stariji moramo tek da se navikavamo da simbolizam svojih poruka ograničimo na dopuštenih 140 slovnih mesta.

Danas medijski nisu zasenčena samo sredstva i proizvodi masovne kulture, već i prirodni objekti, na primer pejzaži i ljudska tela, koji nam se obraćaju sa bilborda i televizijskih reklama. Medijski je zasenčeno i najosnovnije saobraćanje među ljudima, pa čak i oni, tradicionalno kao „viši“ shvaćeni, umetnički oblici govora. *SMS* i *Facebook* su mediji kojima se danas izražava ljubav i poverava intima, ali i mediji u kojima se publikuje poezija. Svakodnevi život i njegovi odnosi postali su medijsko tkanje u meri koje najčešće nismo ni svesni, jer nam je postala uobičajena. Navešću dve ilustracije iz sopstvenog životnog kruga. Moja supruga poslala je *SMS* sinu da pogleda fotografije koje mu je poslala *e-mailom*. Ništa čudno, osim što je sin u tom trenutku sedeo pod istim krovom, u sobi udaljenoj nekoliko koraka. Ili, još drastičnije – jedne godine, na letovanje nisam poneo kompjuter i pisao sam u jednu papirnu beležnicu. Kada sam završio, prvi refleks mi je bio da to što sam napisao snimim, i uhvatio sam sebe, za trenutak, u nedoumici: kako se snima u svesku! Odnosi omogućeni novim medijima su postali deo naše svakodnevice.

Put za olakšavanje problema sa kojima se suočavamo okruženi novim medijima vidi se u podizanju nivoa medijske pismenosti. Zalaganje za „obrazovanje za medije“ upravljeno je ka razvijanju sposobnosti „da se potpuno komunicira u svim medijskim formama, da se razumeju, koriste i kritički procenjuju poruke

8 Nenadić M., *Obrazovanje, 'tiranija trenutka' i promene 'besnom brzinom'*, *Pedagogija* br. 61(1), Beograd 2006, str. 26–37.

9 Bulatović Lj. et al., *Medijska pismenost – osnova učenja u vremenu digitalnih tehnologija*, u: *Zbornik radova 6. međunarodnog simpozijuma Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja*, knjiga 1, priredio Danilović M., Čačak, 3-5. jun 2011, str. 152–162.

medija¹⁰, što bi trebalo da uključuje i sposobnost prepoznavanja slika sveta kao ne samo medijski posredovanih, već i medijima proizvedenih. Iz ove perspektive još jasnije uvidamo koliko toga propušta da registruje pozicija koja se sredstvima digitalnih računarskih tehnologija obraća kao „samo“ sredstvima. Jer ta sredstva zapravo menjaju prirodu obrazovnog procesa, karakter učenja i znanja, kao i izraz osnovnih uslova naše čovečnosti, na koje je obrazovanje uopšte usmereno. Ali postavimo i to pitanje – ukoliko nisu „samo“ sredstva, da li nova digitalna računarska sredstva menjaju i osnovnu svrhu obrazovanja?

Verujem da je odgovor na to pitanje odrečan, odnosno verujem u delotvornost osnovnih humanističkih vrednosti koje zahtevaju da odgovor na to pitanje ostane odrečan, bez obzira na moć tehnoloških inovacija. Iako novi mediji menjaju karakter našeg opažanja sveta, menjaju našu sliku sveta i artikulaciju te slike – iako, dakle, menjaju sam naš svet u jednom još suštinsijem smislu nego što je zamena stvarnosti njenim simulakrumom, neke konstante čovekovog načina postojanja u svetu ostaju netaknute. Osnovne emocije ćemo možda iskazivati tvitujući, ali one će nas i dalje motivisati na delanje i opštenje sa drugim ljudima; to delanje će se možda odvijati u svetu hibridne realnosti, odnosno virtuelnosti, ali ćemo sa tim delanjem i ubuduće povezivati svoje nade i brige; ostaće, najzad, netaknuti obrisi specifično ljudskog horizonta unutar koga se, kao konačna bića, orijentišemo u svetu. A kada je o odnosu sredstava i svrhe reč – poslužiću se iskazom Karla Jaspersa, koji upućuje na „smisao svih svrha: uočiti biće, osvetliti ljubav, postići mir“¹¹. Perspektiva te svrhe se ne može skratiti nikakvim sredstvima.

LITERATURA:

Bulatović Lj. et al., Medijska pismenost – osnova učenja u vremenu digitalnih tehnologija, *Zbornik radova 6. međunarodnog simpozijuma Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja*, knjiga 1, priredio Danilović M., Tehnički fakultet Čačak, 3-5. jun 2011, str. 152–162.

Cvjetičanin S. et al., Primena nastave pomoću računara u formiranju znanja učenika trećeg razreda o biljkama listopadne šume, *Pedagoška stvarnost* br. 54(1-2), Novi Sad 2008, str. 57-68.

Danilović M., Valjanost i pouzdanost rezultata pedagoških istraživanja primene obrazovne tehnologije u nastavi, *Pedagogija* br. 63(2), Beograd 2008, str. 220-226.

10 Zindović-Vukadinović G., Medijska pismenost: teorija i praksa, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* br. 29, Beograd 1997, str. 244–259.

11 Jaspers K., *Filozofija egzistencije; Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd 1973, str. 141.

Džui Dž., *Vaspitanje i demokratija: Uvod u filozofiju obrazovanja*, Obod, Cetinje 1970.

Eriksen T. H., *Tiranija trenutka: Brzo i sporo vreme u informacionom društvu*, Biblioteka XX vek, Beograd 2003.

Gadamer H. G., *Pohvala teoriji*, Oktoih, Podgorica 1996.

Ivkov-Džigurski A. et al., Mogućnosti primene računara u modernoj nastavi geografije, *Glasnik Srpskog geografskog društva* br. 89(1), Beograd 2009, str. 139-151.

Jaspers K., *Filozofija egzistencije: Uvod u filozofiju*, Prosveta, Beograd 1973.

Nenadić M., Obrazovanje, 'tiranija trenutka' i promene 'besnom brzinom', *Pedagogija* br. 61(1), Beograd 2006, str. 26-37.

Ros E., Kultura i tehnologija, u: *Tehnoskepticizam*, priredio Kopicl V., Novi Sad 2007, str. 25-40.

Savić D., Primena računara u likovnom obrazovanju budućih učitelja, *Norma* br. 1(1), Sombor 1995, str. 31-35.

Vlašić D., Internet u nastavi, *Pedagoška stvarnost* br. 56(1-2), Novi Sad 2010, str. 82-90.

Zindović-Vukadinović G., Medijska pismenost: teorija i praksa, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* br. 29, Beograd 1997, str. 244-259.

Živković Lj. i Jovanović S., Realizacija oblika i metoda rada upotrebom kompjutera u nastavi geografije, *Zbornik radova Prirodnomatematičkog fakulteta* 54, 2006, str. 249-260.

Saša Radojčić

University of Arts, Faculty of Fine Arts, Belgrade

DIGITAL TOOLS AND THE PURPOSE OF EDUCATION

Abstract

The approach to contemporary digital media technologies has two general orientations - "techno-optimistic" and "techno-pessimistic". The author takes a middle position and tries to bring together the arguments of the humanistic philosophy of education and media theory. New media influence our perception of reality and ability to articulate that perception, and thereby shape the reality itself. The educational system includes new media through the "media education" and its application as educational technology. The main postulates of this article are: (1) digital media technologies are not the purpose, but a tool in the educational process, (2) those tools influence changing of the educational process characteristics and (3) the specific purpose of humanistic education process is not lost despite those changes.

Key words: *New digital media, shaping reality through the media, the rhetoric of the media, the purpose of education*